

Alexej Kusák

KE VZNIKU KONFERENCE O FRANZI KAFKOVÍ V LIBLICÍCH V KVĚTNU 1963

Je jistě velice důvtipné, že má vzpomínka na vznik kafkovské konference byla v červnu 1999 zařazena za referáty o časopisech 60.let, protože bez nich, které jako ledoborce razily cestu stále znovu zamrzající hladinou československé kultury, by nikomu nenapadlo zabývat se dílem Franze Kafky. Přirozeně k celkové uvolňující se kulturněpolitické situaci přispěla také ekonomická krize a s ní spojené diskuse kolem publikací profesora Oty Šika. Česká kultura už měla tehdy dvě stadia „tání“ za sebou. První z let 1951-1952, kdy se části levicové avantgardy podařilo ubránit se rdousivému tlaku dogmatiků ze stranického aparátu, a druhé, po roce 1956, kdy se už mohlo vystavovat moderní výtvarné umění, kdy literární společenství kolem časopisu *Květen* už razilo cesty nekonformní poetice, a kdy začala vznikat první filmová díla, předznamenávající novou vlnu. Téma Franz Kafka ovšem všechny tyto umělecké problémy přesahovalo, nebylo to v první řadě téma literární, ale téma vybízející k filozofickému pohledu na svět. Bylo to téma konfliktu jedince a společnosti, nebo lépe řečeno téma střetu mezi jedincem a neproniknutelnými silami společenských struktur. Tolik úvodem.

Konference o Franzi Kafkovi z roku 1963 se zrodila během jednoho telefonního rozhovoru, který jsem vedl se svým přítelem Františkem Kautmanem v září 1962. Když padla zmínka o blížícím se výročí Kafkových narozenin, řekl Kautman, že by se mělo založit v Praze Kafkovo muzeum. Opáčil jsem, že se stěží pro to naleznou v hlavním městě vhodné podmínky, a nadhodil jsem jako protínávrh: „*Co takhle uspořádat o Kafkovi konferenci?*“ Chvilí jsme o tom klábosili, a pak jsme se dohodli na plánu, jak tuto myšlenku realizovat. Než k tomu přejdu, chtěl bych povědět pár slov o svém vztahu ke Kafkovi. Už jako gymnazista jsem se někdy v roce 1947 dostal k výtisku Kafkova *Zámku*, který vyšel v edici uměleckého spolku *Mánes* v roce 1935 s tajuplnou fotomontáží Toyen na obálce. Půjčil mi ho básník Milan Maralík, který redigoval časopis *Středoškolák*. V jeho redakčním kruhu jsem spolupůsobil spolu s Dušanem Hamšíkem, Miroslavem

Lamačem, Vladimírem Dostálem, Z.K.Slabým, Ivanem Mojíkem a několika dalšími středoškoláky. Patřili k nám i někteří starší autoři, například Zdeněk Pešat, Josef Nesvadba nebo Miloš Macourek. Tehdy se mi dostal do ruky sborník *Kafka a Praha*, který vyšel v Žikešově nakladatelství s texty Hugo Siebenscheina, Emila Utitze, Petra Demetze a anglického básníka Edwina Muira. Pak mi Kafka zmizel na nějakou dobu z obzoru a vynořil se znovu ve chvíli, kdy jsem si vybral jako téma své závěrečné práce na fakultě *Mladá léta Egona Ervína Kische*. Kafka byl spolužákem staršího Kischova bratra Pavla, který v letech Kischova zrání měl na svého bratra rozhodující vliv. S Pavlem a Egonem Ervínem Kischem se mi náhle zjevilo celé panoráma pražské německé literatury, celé defilé Arconautů, jak tuto skupinu autorů nazval posměšně Karl Kraus podle kavárny *Arco*, kde se němečtí autoři scházeli. Podnětů pak přibývalo. Ve *Světovce* vyšel překlad Kafkovy románu *Amerika se zaštiťující*, avšak značně zideologizovanou předmluvou Pavla Reimana, v *Plameni* vyšla v roce 1957 Dubského a Hrbkova filozofická úvaha o Kafkově díle, z tehdejšího samizdatu se mi dostal do ruky soubor překladů Kafkových povídek, které z nejrůznějších pramenů opsal na stroji mladičků Ivan Jirous, ve *Světové literatuře* byl otištěn lucidní Eisnerův esej o Kafkovi a Praze.

Impulzů přibývalo a k nim také zpráv o stoupajícím věhlasu Kafky na Západě. Jednoho dne mi zavolal Eisner, zda bych se neujal mladého německého doktoranda, který přijel do Prahy s rukopisem své ještě nevydané disertace o mládí Franze Kafky. Prošel jsem s Klausem Wagenbachem, autorem později proslulé monografie o Kafkovi, celou topografii Kafkovy Prahy. Na konci padesátých let začíná také mé přátelství s rakouským estetikem Ernstem Fischerem, jehož knížku *O nezbytnosti umění* jsem přeložil. Jak se naše přátelství prohlubovalo, dozvěděl jsem se, že Fischer má napsanou esej o Kafkovi, kterou jsem spolu s jeho esejemi o Musilovi a Krausovi také později převedl do češtiny.

Vraťme se nyní do září 1962. S Kautmanem jsme se dohodli, že se s myšlenkou na konferenci o Kafkovi vypravíme za mužem, který se nám zdál být nejkompetentnějším pro náš cíl. Byl to již zmíněný Pavel Reiman, jehož politická autorita v té době byla naprosto nezpochybnitelná. Reiman, zakládající člen Komunistické strany, jeden z jejích předních ideologů, židovský intelektuál, který přežil všechny stranické procesy a čistky, byl v té době ředitelem Ústavu dějin KSČ a zastával navíc řadu dalších důležitých funkcí. K nim patřilo jeho čestné předsednictví germanistické sekce v Československé akademii věd, spo-

**„... taková
konference
by byla jistě
užitečná,
ale mnohem
potřebnější
by byla
konference
o německých
dělnických
básnících
z pohraničí...”**

foto: archiv

lečnosti, která sdružovala všechny v akademické oblasti působící germanisty v českých zemích. Dohodli jsme se, že termín návštěvy vyjedná Kautman, který se s Reimanem dobře znal, a zároveň jsme si připravili pro tuto schůzku také jakousi macchiavelismem zavánějící taktiku:

„Ty vystoupíš jako první s návrhem na zřízení muzea Franze Kafky. Budeš to odůvodňovat rozšiřujícím se turistickým ruchem a efektem, jaký by to mohlo mít pro Prahu na Západě. Tento návrh Reiman určitě zamítne, i když ne přímo z důvodů ideologických, které určitě budou hrát hlavní úlohu, ale pokrytecky pro nedostatek vhodné budovy. A v této chvíli vstoupím já se svým skromným návrhem na konferenci o Kafkovi.“ Podle našeho plánu by tato taktika měla vyjít. Reiman se vyčerpá zamítnutím návrhu na muzeum a těžko nalezne argumenty proti interní konferenci germanistů. S tímto plánem, dohodnutým čtvrt hodiny před naší schůzkou s Reimanem, jsme vstoupili do mohutné, svým historickým slohem odpuzující budovy Ústavu dějin KSČ v Rytířské ulici. A kupodivu všechno proběhlo podle plánu. Kautmanův návrh na zřízení Kafkova muzea byl odmrštěn s tím, že by

něco takového primátor hlavního města Prahy nikdy nepovolil, protože město nemá dostatek vhodných prostor a navíc je v Praze řada muzeí kulturně zaměřených, jejichž návštěvnost není příliš vysoká. Reiman argumentoval klidně, zdánlivě velmi věcně, za svým zamítnutím nechal dokonce prosvítnout jakousi lítost, že to za dané situace nejde a že za situace jiné by on, jako vlastně kafkovský odborník, který první po roce 1948 sem Kafku uváděl, byl pro takové muzeum všemi deseti. V této chvíli jsem se ujal slova já se svým návrhem:

„A co takhle konference o Kafkovi za účasti českých germanistů, kteří by tak dostali poprvé možnost si své názory na dílo Franze Kafky ujasnit.“ Reiman byl zřejmě touto variantou překvapen.

„Also“, řekl německy, protože čeština mu přece jen dělala trochu obtíže a to německé also, neboli tedy, které pak do své odpovědi ještě několikrát zapletl, svědčilo o jeho rozpacích. *„Also, taková konference by byla jistě užitečná, ale mnohem potřebnější by byla konference o německých dělnických básnících z pohraničí, kteří jsou, also, součástí socialistické kultury a o kterých se tady nic neví. Je to starý dluh, který vůči nim máme, a splatit tento dluh je jistě, jak uznáte,“* a tu na nás obrátil svou širokou tvář rozzářenou nadšením, *„důležitější než Kafka, kterého už svět zná.“*

„To je jistě pravda,“ přisvědčil jsem *„a díla takových skvělých dělnických básníků jakými byli“* - a teď jsem na Reimana vychrlil několik jmen, které jsem znal ze svého zájmu o anarchismus na Mostecku a Liberecku a na které si dnes už zaboha neumím vzpomenout, *„taková díla si zaslouží pozornost. A konference o nich by byla neobyčejně,“* a to slovo neobyčejně jsem podtrhl, *„potřebná a jistě by zajímala badatele nejen z NDR, ale i mnohem širší okruh zájemců“* - přitom jsem si myslel, že by vlastně kromě několika endéráckých kádrů nezajímala nikoho. *„Je tu ovšem jeden problém, soudruhu Reimane, v květnu bude mít Kafka velké výročí, celý svět bude slavit osmdesát let od jeho narození. A všichni budou otáčet hlavu na Prahu, co se v ní bude dít. A když nic, tak z toho vznikne řada uštěpačných článků o kulturní temnotě, o cenzuře, o stalinismu a podobně. Navíc jsme se doslechli, že v Sovětském svazu pracují už někteří germanisté na tématu Franz Kafka.“*

Mrknul jsem při tom na Kautmana, který přikývl na znamení, že o těchto sovětských spádech také slyšel. To možná rozhodlo. Reiman s námi konečně - s použitím několika „also“- začal jednat o tématu Franz Kafka. Výsledkem byla jistá blahovůle, kterou nám dal najevo a s kterou můj návrh ani neschválil, avšak ani nezavrhli. Zvolil řešení

taktické: slíbil, že nás pozve na nejbližší zasedání germanistické sekce při Akademii věd, jejíž byl čestným předsedou. Svůj slib, který se nám zdál být velmi vágní - s myšlenkou konference jsme se už v duchu loučili, - však kupodivu splnil. Vůbec si myslím, že se Reiman v celé záležitosti Kafky choval neobyčejně poctivě, při všech svých ideologických limitech. To se projevilo zejména při konferenci samé a zřejmě se to posléze odrazilo na jeho konfliktu se stranou, se kterou se po roce 1969 rozešel nebo spíše z ní byl odejit.

Když jsme dostali pozvánku na germanistickou sešlost, dohodli jsme se s Františkem Kautmanem, že použijeme v našich vystoupeních stejnou taktiku, jako při návštěvě Reimana. Kautman přednese návrh na zřízení muzea, já na uspořádání konference. Germanisté schůzovali koncem listopadu 1962. Jejich program tvořili krátké referáty na převážně lingvistická témata, která nás ani zbla nezajímala. Myslím, že jsme se oba, Kautman i já, dost nudili v oné konferenční místnosti, která byla pravděpodobně identická s tou, v které dnes sedíme. A tu po jednom zvláště nudném referátu nás Reiman představil jako hosty, kteří chtějí přednést určité návrhy. A předal slovo Kautmanovi. Ten upozornil shromáždění germanistů na výročí Kafkova narození a na možnost vybudovat v Praze k tomuto datu cosi jako Kafkův památník či dokonce Kafkovo muzeum. Reiman, který předsedal konferenci, vyzval germanisty k diskusi. Byla dílem rozpačitá, dílem negativní s výmluvami na nedostatek času, místa a prostředků, jak jsme také předpokládali. Po hlasování, kdy čeští germanisté vyjádřili své negativní stanovisko k návrhu, předal Reiman slovo mě. Nemusel jsem již opakovat Kautmanovy argumenty o blížícím se výročí 80. narozenin Kafky a mohl jsem přejít rovnou k věci. A tou byl návrh na uspořádání konference o Kafkově díle. Zdůraznil jsem veliký zájem o dílo Franze Kafky na celém světě, o čemž svědčí nedávno vydaná bibliografie Harry Järva, švédského knihovníka královské knihovny ve Stockholmu, která zaznamenala desítky knižních titulů a stovky článků na kafkovské téma. Nezapomněl jsem zdůraznit hluboký zájem několika marxistických teoretiků o Kafkovo dílo, jmenoval jsem především Rogera Garaudyho a Ernsta Fischera, poukázal na nedávný Sartrův mírový projev v Moskvě, jehož součástí byla výzva k odzbrojení díla Franze Kafky, a naznačil jako poněkud ostudné pro českou germanistiku, že se s Kafkovým dílem dosud nedokázala vyrovnat. Zdůraznil jsem potřebu podívat se na Kafkovo dílo z místa, kde se narodil, zdůraznil jsem zájem St.K.Neumanna o jeho dílo, projevený otiskem *Topiče* v časopise *Červen*. Nevím, zda jsem mluvil jako Jan Zlatoústý, ale má slova vyvolala kladnou odezvu.

Jediný, kdo byl zásadně proti konání konference, byl Eduard Goldstücker, který po pravici Reimana doplňoval s Aloisem Hofmanem předsednictvo této schůze. Goldstückerův argument byl prostý: nemůžeme si dovolit přijít na konferenci s mezinárodní účastí, dokud si my, čeští marxisté, nevytvoříme vlastní názor na Kafkovo dílo. Neboť Kafku mohou správně interpretovat pouze ti, kteří znají atmosféru Prahy, kteří znají její složitou národnostní a sociální strukturu. Bylo by tedy nevhodné přijít nyní na mezinárodní forum a nemít interně vyjasněn náš vztah k tomuto velkému spisovateli. Přihlásil jsem se o slovo a Goldstückerovi oponoval. Za prvé jsem zdůraznil, že se náš názor může vykrystalizovat pouze ve střetnutí s názory druhých. Za druhé jsem se pokusil vyvrátit Goldstückerovu tezi, že Kafku může pochopit pouze ten, kdo zná Prahu, sdělením, že nejhorlivějšími čtenáři díla Franze Kafky podle tehdy dostupných pramenů jsou Japonci, kteří o Praze vědí s promínutím starou belu. Připomněl jsem, že sociologický přístup k umění Hyppolita Taina a jeho pozdějších marxistických vulgarizátorů je, jak doufám, už překonán a že tedy právě mezinárodní střetnutí kafkologů může nám pomoci najít cestu k pohledu na dílo Kafky. Reiman dal hlasovat. Shromáždění českých germanistů myšlenku konference přijalo a Reiman slíbil, že o tomto rozhodnutí bude neprodleně informovat předsednictvo Akademie. Poté se rozvinula ještě diskuse o tom, koho pozvat. Jmenoval jsem Fischera a Garaudyho, ale současně jsem vyslovil také jméno Maxe Broda. Bylo by zahanbující, kdybychom nepozvali muže, který nejen stál Kafkovi po boku, ale který jeho dílo zachránil před zničením a který má, a to jsem zdůraznil, neopominutelné zásluhy o světové rozšíření české kultury, jmenovitě díla Leoše Janáčka. Max Brod byl v té době především oštemplován jako sionista žijící v Izraeli, a to byl tehdy kámen úrazu. Reiman se ujal té nepříjemné úlohy, jak z pozvání Broda vybruslit. Byl „v zásadě“ pro a bylo by jistě, jak podotkl, zajímavé se s Brodem setkat. Ovšem prostředky Akademie jsou omezené a těžko bychom našli možnost úhrady jeho cesty a pobytu. To byla nahrávka na smeč.

„Jsem s Maxem Brodem v písemném styku a vím, že je každé jaro v Evropě, kde na různých univerzitách přednáší. Jistě pro něj nebude problém koupit si dejme tomu z Frankfurtu jízdenku do Prahy a zpět. A pokud jde o jeho pobyt v Praze, rád mu poskytnu přístřeší ve svém dosti velkém bytě na Vinohradech.“

Byla to přirozeně drzost, ale můj návrh byl vzat na vědomí, a světe div se, Max Brod byl skutečně na liblickou konferenci oficiálně pozván. Že nepřišel, bylo jeho rozhodnutí, které oznámil Svazu spisovatelů jako

spolupořadateli konference dopisem. Ten byl také v rámci uvítání zahraničních účastníků na konferenci čten a je součástí knižně vydaného protokolu.

*„Děkuji velice za Vaše ...srdečné pozvání na konferenci o díle mého nejlepšího přítele Franze Kafky...Bohužel můj zdravotní stav není docela uspokojující a z tohoto důvodu nemohu se tentokráte do Prahy dostavit...Zrovna 27. května jsou moje 79. narozeniny, ke kterým se chystají nějaké slavnosti. Nemohu při nich být nepřítomen.“*¹ Ostatně o rok později do Prahy přijel a byl také s patřičnými poctami v Praze přijat. Jeho vystoupení v Památníku českého písemnictví se stalo nezapomenutelným zážitkem.

O tom, jak byla liblická konference organizována, může podat své svědectví František Kautman, který se stal členem přípravné komise. Ta byla složena z lidí, kteří tehdy pracovali v nějaké vědecké instituci. Kautman byl v té době pracovníkem ústavu, který je pořadatelem této konference. Druhým členem byl profesor Goldstücker. O dalších členech nevím. Víím však, že do příprav zasáhl Chruščovův projev, v němž se to běhalo ruskými břízami a černalo mraky, z kterých hrozila vzniknout velká bouřka. Zdálo se, že z konference nic nebude. Komise, jak

1 Franz Kafka. Liblická konference. Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1963, str. 11-12.

mi hlásil Kautman, se přestala scházet. A pak najednou se cosi v politickém zákulisí začalo odehrávat. Co to všechno bylo, dá se dnes jen uhadovat. Zdá se, že tehdy vznikla v nejvyšším stranickém vedení potřeba se nějak od ominózního Chruščovova projevu distancovat. Jedním z Novotného poradců se stal tehdejší rektor Karlovy univerzity Jaroslav Kládva, muž rozvážný, historik liberálnějšího pohledu na kulturu, autor prvního většího díla o poválečné kultuře a pozdější přítel a životopisec Bohumila Hrabala. Snad v tom sehrála roli i náhoda – Kládva byl Novotného spoluvězeň z Mauthausenu a měl k Novotnému z té doby otevřené dveře. Navíc za Kládivou stála velká část liberálně naladěných intelektuálů. Výsledkem bylo, že se stranické vedení rozhodlo od sovětského kurzu distancovat a dát tak najevo určitou samostatnost. Toto téma se také výborně hodilo, aby se stalo rudým šátkem vůči Ulbrichtovu režimu. Novotný začínal mít už dost dohlížitelského a špiclovského systému, který Ulbricht nad československým vedením zavedl. Politické nezbytnosti se musel v této chvíli podrobit i Ladislav Štoll, který dokonce, jak se zdá, dostal za úkol jako člen prezidia Akademie konferenci o Kafkovi prosadit.

Ten také stál na dvoře liblického zámku, když tam dorazil autobus s účastníky konference a hostitelsky jim nabízel svou ruku. Vyhnul jsem se mu obloukem. Raději jsem se šel pozdravit s Fischerem a jeho ženou Lou, která později způsobila v zákulisí konference malý skandál. Vyčetla totiž Anně Seghersové, že jako jediná významná spisovatelka v NDR podepsala zdravici k narozeninám Waltera Ulbrichta. Dámy se znaly z dávných let, možná také z exilu – Seghersová žila v Mexiku, Lou v Hollywoodu se svým prvním manželem Hansem Eislerem, hudebním skladatelem, který se stal později autorem hudby ke státní hymně NDR. Seghersová se urazila a na protest se už na konferenci druhý den neukázala.

Objasnit vše, co souviselo s přípravou a realizací kafkovské konference – k tomu bude zapotřebí podívat se do archivů a pokusit se rekonstruovat, jaké byly politické motivy při rozhodování o této události, která se stala – a to jistě ani Kautmanovi ani mě tehdy netanulo na mysli – zlomovou událostí ve vývoji československé kulturní politiky. Napsal jsem, že po kafkovské konferenci bylo načas v kultuře takřka vše dovoleno.² Od této chvíle bylo jasné, že nejde o problém literární interpretace Kafky, ale o popis našeho světa jako kafkovské situace s cílem tehdejší náš svět nejen vyložit, nýbrž i změnit. Nebyla jistě

2 A. Kusák: *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Torst, Praha 1998, str.9.

náhoda, že jeden z nejhlubších referátů na konferenci nepronесl ani literární historik ani germanista, ale filosof Ivan Sviták. Jeho výrok, že „**moderní spisovatel musí být filosofem, аť chce nebo nechce**“³ se stal výzvou k hledání pravdy pro celou československou kulturu té doby. Ale to už jsem u hodnocení, а já chtěl těchto pár vět věnovat pouze rozpomínání.

Přesto přese všechno bych chtěl skromně upozornit, že by se kafkovská konference neměla hodnotit sudidly politiky, jak se о to záhy po jejím konání pokusili ideologové bývalé NDR а později také normalizátoři po roce 1968, kteří ji hodnotili jako výhybku vedoucí k jimi proklínanému Pražskému jaru. Politicky ji hodnotit se však před časem nešťastně pokusil také Václav Klaus ve svém příspěvku v *Lidových novinách*, v němž tvrdil, že konference о Kafkovi byla kompromisem s mocí а že cena „pro ty, kteří ...organizovali konferenci о Kafkovi, byla vysoká, ...а proto neúnosná.“⁴ Mou odpověď na toto tvrzení nalezne čtenář ve stejném listě.⁵ Historikům české kultury zůstane tak problém přesnějšího zařazení kafkovské konference do kulturních dějin jako naléhavý úkol do budoucnosti.

3 F. Kafka, str. 86 (podtrhl I.S.).

4 V. Klaus: Na okraj výročí Franze Kafky. *Lidové noviny*, 30.5.1994.

5 A. Kusák: Franz Kafka а Václav Klaus. *Lidové noviny*, 9.6.1994.